

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 341.382(443.6Pariz)"1919"
341.222(497.1)"1919"

Prejeto: 13. 3. 2019

Andrej Rahtendr., znanstveni svetnik, ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana
E-pošta: andrej.rahten@zrc-sazu.si

Častniki stare monarhije in meje nove države*

IZVLEČEK

V članku, ki temelji na slovenskih, hrvaških in avstrijskih arhivskih virih, so prikazana manj znana dejstva o vlogi častnikov nekdanje habsburške armade v diplomatskem boju za jugoslovanske meje v času pariške mirovne konference leta 1919. Izmed tistih, ki so se po spletu zgodovinskih okoliščin znašli v vlogi podpornikov diplomatskih prizadevanj nove države, so v članku predstavljena besedila treh častnikov: Svetozarja Borojevića de Bojne, Slavka Kvaternika in Rudolfa Maistera.

KLJUČNE BESEDE

Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev, pariška mirovna konferenca, Svetozar Borojević de Bojna, Slavko Kvaternik, Rudolf Maister

ABSTRACT

OFFICERS OF THE OLD MONARCHY AND BORDERS OF THE NEW STATE

Drawing on Slovene, Croatian and Austrian archival sources, the article sheds light on lesser known facts regarding the role that officers of the former Habsburg Army played in the diplomatic negotiations over the Yugoslav borders at the Paris Peace Conference in 1919. In respect of those whom historical circumstances turned into supporters of the new state's diplomatic endeavours, the article brings forth the texts of three military officers: Svetozar Borojević de Bojna, Slavko Kvaternik, and Rudolf Maister.

KEY WORDS

Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, Paris Peace Conference, Svetozar Borojević de Bojna, Slavko Kvaternik, Rudolf Maister

* Članek je nastal v okviru raziskovalnega projekta J6-7069 (A) *Družbena in identitetna mobilnost v slovenskem prostoru med poznim srednjim vekom in razpadom habsburške monarhije.*

V letu, ko se spominjamo stote obletnice začetka zasedanja pariške mirovne konference, velja iz arhivov izbrskati tudi nekatere manj znane podrobnosti o dejavnostih v zvezi z diplomatskim bojem za meje jugoslovanske države. Slovenci so sicer v Pariz pripotovali v okviru delegacije Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev, ki še ni bila mednarodno priznana, in to v precejšnjem številu. Pri tem tudi izvedencev za različna mejna vprašanja, ki so podpirali slovenska delegata Ivana Žolgerja in Otokarja Rybáča, ni manjkalo, kar je bilo v zgodovinskem opisu že večkrat opisano.¹ Manj znano pa je, da so diplomatski boj za jugoslovanske meje na različne načine podprli tudi nekateri častniki nekdanje habsburške armade. Izmed tistih, ki so se po spletu zgodovinskih okoliščin znašli v vlogi podpornikov diplomatskih prizadevanj nove države, bodo v tem članku predstavljena besedila treh častnikov: Svetozarja Boroeviča de Bojne, Slavka Kvaternika in Rudolfa Maistra.

Študija »odličnega veščaka« Kvaternika

V Kvaternikovi biografiji, ki jo je zasenčila njegova kasnejša vloga v Neodvisni državi Hrvaški, je manj znano dejstvo, da je kot častnik služboval v Borovljah. Po prevratu se je najprej izkazal v bojih za Medmurje, kamor je vkorakal tik pred božičem 1918. Nato je prevzel poveljevanje pehotnega polka v Celju, nakar je bil napoten na Koroško.² V svoji koroški dobi je Kvaternik za komisijo za pariško mirovno konferenco, ki je pod vodstvom Frana Vodopivca delovala pri ljubljanski vladi, pripravil tudi študijo o jugoslovanskih mejah.

Že pred tem pa je zanimiva referenca, ki jo najdemo v pismu vodilnega slovenskega politika v novi državi Antona Korošca. Ta je ljubljanski vladi 7. decembra 1918 napisal pismo, v katerem je podrobneje opredelil usmeritve v zvezi z bojem za državne meje. V pismu, ki je nastalo pod vtisom njegove prve avdienco pri prestolonasledniku Aleksandru Karadordeviću, je Korošec ljubljanski vladi med drugim naročil, naj za Pariz pripravi čim več gradiva za obrambo zahtev na Primorskem. Pri tem je mislil zlasti na pritožbe prebivalstva na okupiranem območju, statistične preglede in zemljevide. Med temi je omenil *Zemljevid poknežene grofije Goriško-Gradišćanske s Trstom in okolico*, ki ga je leta 1905 za tiskarno Andreja Gabrščka pripravil Enrico Bombig. Korošec je še zapisal, da ima v Zagrebu podpolkovnik Kvaternik »italijansko etnografsko karto, ki govori povsem nam v prilog«.³

Ni znano, zakaj se je Kvaternik med službovanjem na Koroškem tudi sam lotil risanja meja nove države. Iz korespondence z ljubljansko komisijo za pariško mirovno konferenco izhaja, da je pobuda verjetno prišla z njegove strani. 9. oktobra 1919 je študijo iz Borovelj poslal Vodopivcu, ki jo je prejel dva dni kasneje. V priloženem pismu je Kvaternik opozoril tudi na zemljevid, ki je nastal na podlagi študije. Omenjeno pismo se je ohranilo med papirji Vodopivčeve komisije, ki so bili nekoč shranjeni na Inštitutu za narodnostna vprašanja, danes pa so v Arhivu Republike Slovenije.⁴ V korespondenci z Vodopivcem pa ne najdemo hrvaškega izvornika Kvaternikove študije, ki je bil verjetno posebej vložen v kakšno drugo gradivo. Vendar obstaja njen nemški prepis, ki se je ohranil v zbirki Martina Wutteja v Koroškem deželnem arhivu v Celovcu. Študija, ki je imela v izvorniku naslov *Naše granice prema Kraljevini Italiji i Njemačkoj Avstriji*, je namreč del dokumentov, ki so bili znanemu koroškemu zgodovinarju, slovečemu kot nasprotniku slovenskih narodnih zahtev, posredovani iz Beograda v času nacistične okupacije.⁵

Glavni zagovornik objave Kvaternikove študije je bil Vodopivec. Kvaternik je imel sicer sprva nekaj pomislekov, ali kot vojna oseba lahko objavlja tovrstna besedila. V pismu Vodopivcu konec oktobra 1919 je zapisal, da so mu »v tem pogledu novi vojaški zakoni nepoznani, moglo bi se obelodaniti 'brez imena' samo z dodatkom 'Od ene vojaške osebe kateri so vse prilike na meji poznane'«. Prav tako je opozoril, »da bi bilo potrebno stvar eventualno od Dravske divizijske oblasti cenzurirati, da ne bi nastale kakšne neugodnosti«. Vodopivcu je naročil, naj se v zvezi s tem obrne na generalštabna častnika, podpolkovnika Milutina Nedića ali kapetana Antona Lokarja.⁶ Vodopivec se je odločil za Milutina Nedića, brata precej bolj znanega srbskega častnika Milana Nedića, ki je med drugo svetovno vojno postal neke vrste »srbski Petain«.⁷ Oba sta imela med prvo svetovno vojno visoke funkcije v kraljevi srbski vojski. Milan je bil po koncu vojne najprej poslan v Sarajevo, nato pa je bil v začetku leta 1919 premeščen v štab IV. armadne oblasti v Zagrebu.⁸ Milutin je skupaj z generalom Krsto Smiljanićem kot član srbske vojne misije konec leta 1918 prispel v Ljubljano.⁹ Tu je nato do pomladi 1920 deloval kot načelnik štaba Dravske divizijske oblasti.¹⁰ Kot nosilec te funkcije je prejel v

¹ Prim. Erjavec, *Slovenci*; Grafenauer, Slovenska Koroška; Himmelreich, Slovenski člani; Rahten, *Med Kakanijo in Wilsonio*, str. 117–149.

² OAA, pismo Stjepana Matkovića avtorju, 28. 2. 2019; Kisić-Kolanović, *Vojskovođa*, str. 16; Kolar-Dimitrijević, *Zašto*, str. 18.

³ ARS, AS 1164, š. 1360, Koroščevo pismo Narodni vladi, 7. 12. 1918.

⁴ ARS, AS 1164, š. 1346, Kvaternikovo pismo Vodopivcu, 8. 10. 1919.

⁵ Naslov nemškega prevoda se glasi *Unsere Grenzen gegen das Königreich Italien und Deutschösterreich*. KLA 683, Sammlung Wutte, š. 19.

⁶ ARS, AS 1164, š. 1346, Kvaternikovo pismo Vodopivcu, 31. 10. 1919.

⁷ OAA, pismo Stanislava Sretenovića avtorju, 23. 1. 2019.

⁸ Prim. Borković, *Milan Nedić*, str. 14–15.

⁹ Andrejka, *Razvoj vojaštva*, str. 284.

¹⁰ Zahvaljujem se Bojanu Dimitrijeviću za posredovanje po-

Velečovanu gospodu *Dimitriju*.
 Dajem vam študiju o naših granicah.
 Vlada bi se študija pogledala, bilo bi radi
 namrečarja dobro, klada bi se isto dobro i
 zemljovid slychdanit, sa svima boškama i
 granicama študije en narode u študiji. Pranje
 se da sam na svaki smadnju u intencij
 naše obnove i dalje pripravam.
 O one nitice radi gostuje *Donovio*,
 čitani danas u Harvard i u *Draunburg*.
 Što je najljepše pišu da je *Nemška volunta*
 študija vas na to pripravam i nemam
 ništa za taj shovnasan rad naših
 časovisa, študije čast ljudima klada premda
 i ki kraj svih gorkih iskusiva ustajim na
 našoj stvari študije.
 Naš v dan
Barunji, dne 9/11.
Slavko Kvaternik
 Priložilo 11./10. 19
 št. 17

Pismo podpolkovnika Slavka Kvaternika predsedniku ljubljanske komisije za mirovno konferenco dr. Franu Vodopivcu (ARS, AS 1164).

oceno Kvaternikovo študijo. Vodopivcu jo je vrnil z dopisom 28. novembra 1919, z besedilom pa je bil več kot zadovoljen.¹¹ Po spletu zgodovinskih naključij je torej brat Milana Nedića pomagal do objave študije Kvaterniku, ki je bil kasneje drugi mož v hierarhiji ustaškega režima na Hrvaškem – in to študije, ki je odločno zagovarjala obrambo jugoslovanskih strateških meja proti Italiji, državi, ki je bila kasneje zaveznica obeh režimov v orbiti Sil Osi.¹²

Po Nedićevi odobritvi so se priprave za tisk lahko začele in 13. decembra 1919 je Vodopivec Kva-

terniku že lahko sporočil veselo vest: »Vaša študija, upam, da izide v kratkem. Podpolkovniku Nediću je izborna ugajala in je on predlagal le, da se na drugi strani iste jačje iztakne, da so eden glavnih ciljev Italije premogokopniki v Trbovljah, ker so ji za svojo zelo razvito industrijo zelo potrebni.«¹³ Kvaternikova študija je bila v večjem delu prevedena v slovenščino in jo je pisarna za zasedeno ozemlje, ki je sodila pod Vodopivčevo komisijo za mirovno konferenco, objavila leta 1920. Vodopivec njenega avtorja ni izdal, ampak je navedeno pod naslovom zgolj: »Izpod peresa odličnega veščaka.«¹⁴ Kot je ugotovil že avtor neobjavljenega nemškega prevoda študije, v slovenski verziji določeni deli v primerjavi s hrvaškim iz-

datkov o delovanju bratov Nedić v ustanovni dobi Kraljevine SHS. OAA, Dimitrijevićevo pismo avtorju, 1. 3. 2019.

¹¹ KLA 683, Sammlung Wutte, š. 19, Nedićev dopis Vodopivcu, 28. 11. 1919.

¹² Milutin Nedić je med aprilsko vojno 1941 pristal v nemškem ujetništvu, od koder je bil osvobojen šele z bratovim posredovanjem. Po sovjetskem zavzetju Beograda se je jeseni 1944 umaknil v Avstrijo, kjer je domnevno storil samomor.

¹³ ARS, AS 1164, š. 1346, Vodopivčevo pismo Kvaterniku, 13. 12. 1919.

¹⁴ Kvaternik, *Nasze meje*. Knjižica obsega 32 strani. Kjer ni navedeno drugače, so v nadaljevanju tega poglavja Kvaternikovi citati povzeti po njej.

virnikom manjkajo. Vendar pa je Vodopivec v uvodu dodal nekaj recenzentskih komplimentov iz Nedićevega pisma: »V spisu je strokovno in znanstveno oko piščevo zelo jasno zapazilo vso resnost položaja, v katerem se nahaja skrajni severozapadni del naše domovine vsled mejā, ki so potegnjene že sedaj ali jih namerava potegniti pariška konferenca.« Poleg tega je Vodopivec v uvodu knjižice dodal še nekaj notranjepolitičnih iskric. Tako naj bi si študijo morali vzeti k srcu »tudi vsi oni Slovenci, ki se ne morejo nagovoriti proti Srbom in Hrvatom ter sanjajo o nekaki imaginarni samostojni slovenski državi«. Po Vodopivčevem mnenju naj bi bilo iz razprave »jasno razvidno, kako dolgo bi dihala ta slovenska država brez Hrvatov in Srbov med sosedoma na zapadu in severu«. Vodopivec je to izpoved jugoslovanski državni ideji podkrepil še z enim citatom iz Nedićevega pisma: »Res je zelo težak vojaški položaj Slovenije. Sedanje italijanske in avstrijske meje jo postavljajo v težji položaj, kot se je nahajala Srbija od leta 1912. nasproti Avstro-Ogrski. Sreča je samo to, da stoji za Slovenijo cela Jugoslavija do Soluna, dočim so stali za Srbijo samo sovražniki.«

Kvaternik je v študiji večino prostora namenil meji z Italijo, Nemško Avstrijo pa je odpravil zgolj na dobrih štirih straneh, češ da je zgolj »radovoljno orožje v rokah Italijanov«. To naj bi dokazovali tudi dogodki na koroški fronti, kjer »so vidni znaki skupnega pohoda proti vzhodu«. Rdeča nit Kvaternikovih izvajanj je ugotovitev, da so Italijani po zlomu avstro-ogrske obrambe zasedli mejno črto, ki sploh ni bila defenzivna, kot so trdili, ampak prav nasprotno: »Sedanja mejna črta je oddaljena od srca Slovenije, to je, od Savske doline in Ljubljanske kotline in glavnega mesta Slovenije, Ljubljane, 20–30 km, to je, dan hoda za največje operativne enote.« Prepričljivo je dokazoval njen ofenzivni značaj, ki ob zelo dobri prometni strukturi v zaledju vodi v zasedbo Ljubljane, a tudi rudnikov v Zasavju in Savinjski dolini. Po njegovem mnenju bo Italija v mejnem prostoru stalno vzdrževala 6 do 8 divizij, kar pomeni, da bi Jugoslavija morala za obrambo postaviti 3 do 4 divizije. Pri tem je že vračunal, »da zaleže naš jeden vojak za dva sovražna«. Ker bi bila Ljubljana vseskozi v dosegu italijanskega topništva, bi to tudi na jugoslovanski strani zahtevalo »ogromno število tehniških čet in topništva«. To bi bil za novo državo zelo velik finančni zalogaj, po Kvaternikovem mnenju svojevrstna vojna odškodnina, večja od tiste, ki je bila po *Versajski pogodbi* naložena Nemčiji. A četudi bi uspeli nekako financirati pas umetnih utrd, bi ne mogli preprečiti bombardiranja Ljubljane in železniških zvez.

Torej bi bila Slovenija po Kvaternikovih ugotovitvah vseskozi v izrednih razmerah in bi jo morali organizirati »čisto militaristiško slično kot staro granico«. To pa bi po drugi strani pomenilo, da se Ljubljanska kotlina in Savska dolina sploh ne bosta mogli gospodarsko razvijati: »Vprašam, kdo bo razvil

v skušnjah v svetovni vojni v tem srcu Slovenije industrijo, zidal tvornice, ko ve vsak, da lahko uniči uničevalni ogenj najtežjih topov vse že prvi dan sovražnosti? Vprašam, ali lahko ostane Ljubljana s svojimi važnimi političnimi in narodnimi napravami središče Slovenije, če je lahko po pol dnevu hoda v sovražnih rokah?« Torej bi morali pogajalci v Parizu na vsak način doseči spremembo meje in njeno prestavitev na Sočo. Tako bi obe državi dobili »čisto defenzivne meje« in »bi bili strategično zavarovani«. Kvaternik je pri tem izhajal iz lastnih izkušenj, ko je bil med vojno pribočnik poveljnika na soški fronti Boroevića. Čeprav je imela Italija na fronti po njegovih izračunih štirikrat več pehote in osemkrat močnejše topništvo, so čete stare monarhije uspešno branile slovensko ozemlje. In če je to uspevalo »mešani avstrijski«, zakaj ne bi še bolj jugoslovanski »narodni vojski«?

Toda Kvaternik se je zavedal, da bo na pariški mirovni konferenci težko doseči spremembo meje v jugoslovansko korist. Tam naj bi namreč veljalo načelo: »kdor je jačji, ta tlači«; načelo, ki ga »ne bo iztrebil iz človeške narave niti Wilson niti Ljnenin«. Položaj jugoslovanskih pogajalcev je bil očitno tako slab, da so bili nekateri pripravljeni sprejeti nasvete nekdanjega Kvaternikovega poveljnika Boroevića, ki je bil zaradi vdanosti habsburški dinastiji v novi državi na črni listi sovražnikov.

Boroević v službi diplomacije

Znano je, da se je sodelovanje med Boroevićem in 22 let mlajšim Kvaternikom začelo že pred prvo svetovno vojno. O tem priča tudi ohranjena korespondenca v Kvaternikovi zapuščini, ki sta jo že pred leti analizirala Milan Pojić in Danijela Marjanić. Ta sklepa, da sta se Boroević in Kvaternik spoznala v letih 1904–1907, ko sta službovala v Petrovaradinu: prvi kot polkovnik, drugi kot nadporočnik. Kvaternik je bil Boroevićev pribočnik od oktobra 1914 do februarja 1916. Torej je bil njegova desna roka že na vzhodni fronti; ko pa je bil Boroević kot poveljnik V. armade konec maja 1915 premeščen na jugozahodno fronto, na soško bojišče, je šel tudi on z njim. Zanimivo je pismo z dne 22. junija 1917, iz katerega je razvidno, da je Kvaternik Boroeviću podaril bajonet. »Soški lev« je bojnemu tovarišu takrat sporočil, da bo bajonet nosil ob svečanih priložnostih, med drugim tudi takrat, ko bo vkorakal v Milano.¹⁵

Sodelovanje med »generalisimom« in njegovim pribočnikom je bilo očitno poznano tudi zunaj vojaških krogov, saj ga je v svojem znanem slogu obsojanja pravih ali namišljenih »avstrijakantov« ovekovečil Miroslav Krleža. Kvaternika je označil kar za »cicisbea«, ki je v stilu italijanskih novoveških predhodnikov menda svojemu šefu urejal potrebno logi-

¹⁵ Kisić-Kolanović, *Vojskovođa*, str. 16; Pojić in Marjanić, *Pisma*, str. 126–128.

stiko za dvorjenje neki dunajski grofici na letovanju v hrvaškem Lovranu.¹⁶ In ko je Kvaternik pozimi 1942 kot drugi človek v hierarhiji ustaškega režima obiskal Rim, ga je kralj Viktor Emanuel III. presenetil z izjavo, da sta »stara znanca«. Presenečeni Kvaternik je ostal brez besed, nakar mu je kralj odvrnil: »Bila sva vendar vis-à-vis na Soči, vi kot dešna roka Boroevića, povzročili ste nam precej težav.«¹⁷

Zato je verjetno logično, da je bil prav Kvaternik spričo tesnega sodelovanja med prvo svetovno vojno nato tudi posrednik med ljubljansko komisijo za mirovno konferenco in Boroevićem, ki je po prevratu pripravljala teren za svojo politično rehabilitacijo pri novih jugoslovanskih oblasteh. Sicer še vedno slavni, a od mnogih zapuščeni feldmaršal je tedaj s soprogo Leontino v zelo težkih razmerah živel v izgnanstvu v Vrbi ob Vrbskem jezeru. Njegovo prtljago so namreč zasegli na Gorenjskem, ko se je vračal s soške fronte. Avstrijsko državljanstvo je zavrnil, a tudi jugoslovanske oblasti so se njegovim uslugam odrekale, čeprav je izrazil željo, da se naseli v Zagrebu. Zdi se, da je bilo odklonilno stališče posledica znanega incidenta po sklenitvi premirja z Italijo 4. novembra 1918. Boroević je takrat zahteval, da mu ljubljanska vlada preda telefonske in telegrafske povezave, pri čemer ji je v nasprotnem primeru zagrozil z aretacijo. Telefonski pogovor je bil sicer takoj prekinjen, a njegova grožnja je zadostovala, da so ga v Ljubljani zatožili pri Narodnem večju Slovencev, Hrvatov in Srbov v Zagrebu.¹⁸ Kot je znano, je tudi Ljubljana sprožila postopek za odvzem njegovega častnega meščanstva, čeprav (ali morda prav zato) je mesto vodil isti župan, ki mu ga je podelil – Ivan Tavčar.¹⁹

Janko Brejc, ki je med prevratom skupaj s Tavčarjem odigral ključno vlogo pri oblikovanju Narodne vlade Slovencev, Hrvatov in Srbov v Ljubljani, je Boroevićeve odločitve ob razpadu habsburške monarhije obžaloval: »Umaknil se je v Nemško Avstrijo, ker menda še ni verjel, da je monarhije in habsburške dinastije konec. Bil je politično desorientiran in dasi Slovan, ne samo po rodu, ampak tudi po mišljenju, ni izpregledal, da je njegovo mesto sedaj na čelu njegovih slovanskih polkov, s katerimi bi bil lahko – pod novo zastavo – vnovič zasedel krvavo soško fronto in zaslonil njeno slovensko zaledje pred boječe sledečimi Italijani. Naša zapadna meja bi bržčas izgledala precej drugače, če bi se bil sloviti vojskovodja svojega historičnega zvanja ob pravem času zavedel.«²⁰

Brejčeve navedbe tako demantirajo govorice, ki so krožile v prevratnem času, češ da je Boroević »bojda ponudil Slovincem roko« in bil pripravljen zadržati italijansko prodiranje, a je ljubljanska vlada njegovo

ponudbo odklonila.²¹ Precej bolj verjetna je ugotovitev, da je Boroević ob umiku s soške fronte želel ohraniti skupaj čim več vojaštva čim bližje Dunaju, kar naj bi izboljšalo pogajalska izhodišča habsburške monarhije na bližnji mirovni konferenci.²² Torej je še vedno verjel v ohranitev Avstro-Ogrske, čeprav je ta takrat že praktično razpadla, kar se je najbolj kazalo prav v razsulu nekdanj mogočne cesarske in kraljeve armade.

Ne glede na Boroevićevo »politično dezorientacijo«, če uporabimo Brejčevo terminologijo, si je Kvaternik kot posrednik med feldmaršalom in ljubljansko komisijo za mirovno konferenco prizadeval za rehabilitacijo »soškega leva«. V enem od pisem Vodopivcu se je tako obregnil ob novinarske obtožbe, da je Boroevićeva soproga »nemška vohunka«. Kvaternik je izrazil nerazumevanje za pisanje časopisja, ki da blati čast ljudem, ki kljub grenkim izkušnjam »vztrajno stojijo na naši strani.«²³

Boroevićevo angažiranje je dobilo konkretnije oblike z oblikovanjem posebnega spisa o italijanski drži med svetovno vojno. Projekt objave knjižice nekdanj slavnega feldmaršala, ki je kljub številnim razočaranjem želel pomagati novi državi, je na pariški mirovni konferenci koordiniral Otokar Rybář. Boroević je študijo na petnajstih straneh končal konec avgusta 1919, Vodopivcu pa jo je dostavil Kvaternik.²⁴ Študija je bila sicer v zgodovino pisju že večkrat opažena, najprej prav na straneh *Kronike*.²⁵ Glede na Boroevićeve izkušnje z italijansko vojsko, ki jo je kot vojni strateg prekašal v vseh pogledih, po vsebini ni bila presenečenje, pa tudi po obsegu je bila bolj skromna. A na tem mestu bi veljalo opozoriti predvsem na večkrat spregledano spremno pismo Vodopivcu, v katerem se je feldmaršal pritoževal zaradi odnosa, ki ga je imela nova država do njega. Čeprav je bil razočaran zaradi ravnanja »južnih Slovanov«, je zapisal tudi, da ga njegova »pripadnost plemenu« vendarle navaja k temu, da se zavzame zanje. V Pariz je tako poslal sporočilo Rybářu, da se je kljub vsem prizadevanjem krivicam pripravljen angažirati na strani sonarodnjakov v diplomatskem boju proti »najnevarnejšemu nasprotniku.«²⁶

²¹ Hladnik, *Od Triglavu do Andov*, str. 71.

²² Kolar-Dimitrijevič, *Zašto*, str. 14.

²³ ARS, AS 1164, š. 1346, Kvaternikovo pismo Vodopivcu, 9. 10. 1919.

²⁴ ARS, AS 1164, š. 1347, Boroevićevo pismo Vodopivcu, 31. 8. 1919; Vodopivčovo pismo predsedstvu Deželne vlade v Ljubljani, 3. 10. 1919.

²⁵ Prim. Nečak, *O vojni*, str. 107–111; Svolsjak, *Čigava ali komu soška fronta*, str. 370; Holjevac, *Svetozar Borojevič*, str. 147–151.

²⁶ ARS, AS 1164, š. 1347, Boroevićevo pismo Vodopivcu, 31. 8. 1919. Pismo je napisano v nemškem jeziku. Najzanimivejši del, ki govori o Boroevićevem odnosu do sonarodnjakov, se glasi: »Die ungerechtfertigte, ungerechte und kränkende Behandlung, welcher ich seitens der Südslaven bis zur Stunde ausgesetzt bin, enthebt mich zwar jeder Verpflichtung, mich für dieselben einzusetzen und deren Standpunkt zu stärken.

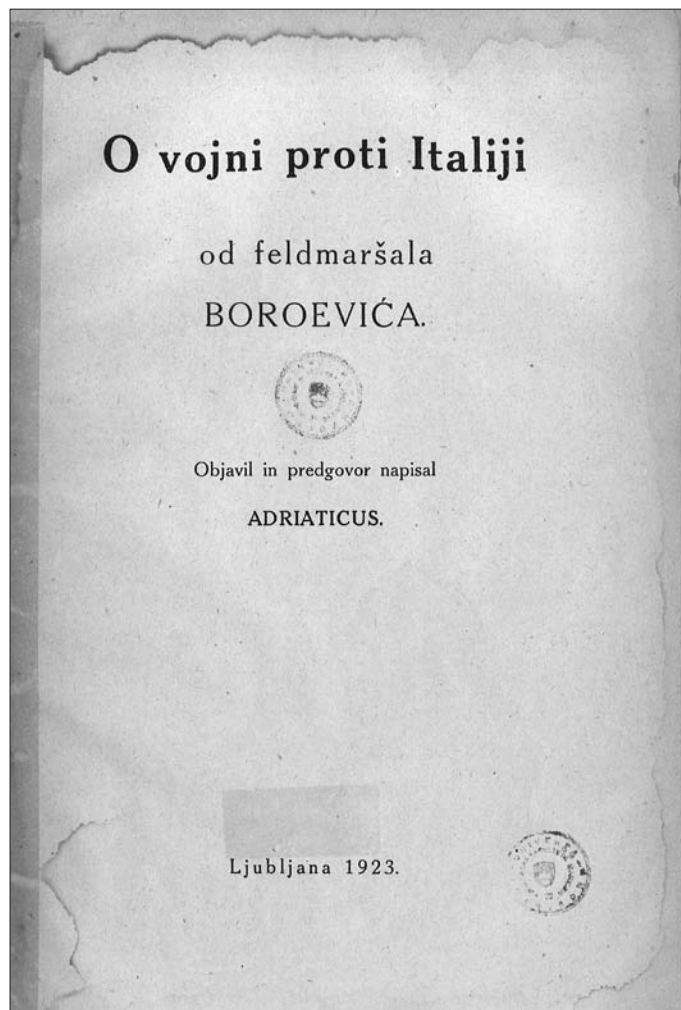
¹⁶ Nečak in Repe, *O feldmaršalu*, str. 20–21.

¹⁷ Kisić-Kolanović, *Vojskovoda*, str. 200.

¹⁸ Brejc, *Od prevrata do ustave*, str. 26.

¹⁹ Podrobno o tem Nečak in Repe, *O feldmaršalu*, str. 63–111.

²⁰ Brejc, *Od prevrata do ustave*, str. 26.

Naslovnica študije Svetozarja Borojevića o vojni proti Italiji, ki jo je objavil Otokar Rybář.

Tu se postavlja zanimivo vprašanje, do kolikšne mere se je Borojević sploh identificiral z novo državo. Če je ob prevratu ostal bolj ali manj osamljen v svojem zatočišču na Koroškem in so bili njegovi uspehi s soške fronte že skoraj pozabljeni, sta ga hrvaška in slovenska historiografija na predvečer devetdesetletnice njegove smrti začeli na novo odkrivati. Pri tem se je ponovno pojavilo seveda tudi vprašanje njegove narodne identitete, ki so jo razlagali na več načinov, pač odvisno od perspektive avtorjev. Znameniti feldmaršal je bil tako po eni strani hkrati veliki hrvaški vojskovodja, branilec slovenske zemlje in potomec slavni krajišnikov, ki naj bi s svojo avtoriteto k bojevanju spodbudil tudi habsburške Srbe. Po drugi strani

pa so nekateri zgodovinarji opozarjali, da ga je težko opredeliti po narodnostnem kriteriju. Tudi z označbo »pravoslavni Hrvat« si danes težko veliko pomagamo, kot ga na podlagi verskega kriterija ni mogoče kar enostavno odpraviti kot Srba. Jasno je samo to, da je bil kot praktično vsi visoki častniki rajnje monarhije do konca zvest habsburški dinastiji, kar je nenazadnje po prevratu plačal s krivičnim odnosom, ki ga je bil deležen tako s strani avstrijske republike kot jugoslovanske kraljevine.²⁷ Kakor koli že, Vodopivec se je prav na podlagi feldmaršalovih zagotovil pri ljubljanski vladi zavzel, da Borojevićevo študijo nekako plača. Pri tem je poudaril, da se Borojević očitno »smatra za Jugoslovana«. Predlagal je kompenzacijo za prtljago, ki mu je bila odvzeta med prevratom.²⁸

Deželna vlada za Slovenijo je pod Brejčevim predsedstvom 10. oktobra 1919 sprejela sklep, da se Borojeviću izplača odškodnina 10.000 kron. Brejč

Indem ich es aber dennoch tue, so leitet mich meine Zugehörigkeit zum Stamme, meine Abneigung gegen unseren gefährlichsten Gegner in der Zukunft und der Umstand, dass die Vernunft schliesslich doch siegen und mir zu meinem Rechte verhelfen wird. Teilen Sie das Dr. Rybar in Paris mit und sagen Sie ihm, dass mein Name nur dann der Publication beigefügt werden darf, wenn dieselbe im vorliegenden Text erfolgt.«

²⁷ Kolar-Dimitrijević, *Zašto*, str. 11 in 21.

²⁸ ARS, AS 1164, š. 1347, Vodopivčevo pismo predsedstvu Deželne vlade u Ljubljani, 3. 10. 1919.

je predlagal, da se sredstva zagotovijo iz demobilizacijskega fonda.²⁹ Denar je Borojeviću izročil nihče drug kot Kvaternik, ki mu je feldmaršal izdal potrdilo o prejemu.³⁰ Brejc je kasneje v svojem znanem spominskem članku o prevratnih dogodkih v zvezi s tem zapisal: »Iz skromnih sredstev, ki so mi bili kot predsedniku Deželne vlade na razpolago, sem mu dvakrat priskočil na pomoč, za kar se mi je zelo ljubeznivo zahvalil. Sprejel je podpore, kakor pravi, na račun odškodnine za prtljago, katero da so mu ob njegovem umiku s fronte naši državni organi odvzeli. Kakor se je dognalo, mu je bila prtljaga res odvzeta, toda naši državni organi tega niso storili; domnevno so bili to organi narodnih svetov ali narodnih straž. Ta stvar je žal kljub uvedeni preiskavi ostala do danes nerazčiščena in je tudi mogoče, da so mu ob splošni zmešnjavi tik za fronto prtljago konfiscirali docela neodgovorni elementi. Da je bil [feld]maršal Borojević ne samo po rodu, ampak tudi po mišljenju Jugoslovan, je pokazal v dejanju z znamenitim referatom, ki ga je podal o soških bojih naši mirovni delegaciji. To izhaja pa tudi iz njegovih lastnih izjav.«³¹

Borojevićeva hvaležnost za prizadevanja ljubljanske vlade, da mu pomaga v težkem položaju, je razvidna tudi iz korespondence s Kvaternikom. Po drugi strani pa ga je močno prizadela ignoranca politikov iz Hrvaške, ki jo je očitno še naprej imel za neke vrste ožjo domovino. V pismu 14. aprila 1919 je tako zapisal: »Žalostno je, da se zame zavzemata Kranjska in Srbija, Hrvaška pa me pozablja v najtežjem trenutku mojega življenja.« Pomoč »Kranjske« je bila še toliko bolj dragocena, ker je avstrijsko notranje ministrstvo izdalo uredbo, da morajo vsi, ki nimajo avstrijskega državljanstva, republiko zapustiti do 20. septembra 1919. V obupu je Kvaternika prosil, naj mu pomaga najti stanovanje.³² A ker ga na Hrvaškem očitno niso bili pripravljene sprejeti, je Borojević razmišljal o tem, da se preseli v Celje. Zakaj je prišlo za preselitev v poštevnost mesto ob Savinji, iz objavljene korespondence ni jasno razvidno. Morda ga je k temu nagovarjal prav Kvaternik, saj je po vrnitvi iz Medmurja tam služboval, kasneje pa je njegova družina imela tam večjo posest, Kristinin dvor v Medlogu.³³ Borojević je Celje menda poznal samo površno, z manevrov, povrh pa je še dolgo mislil, da sploh »ni bilo južnoslovensko«. Kljub temu je Kvaterniku 15. septembra 1919 naročil, naj preveri, koliko bi ga v Celju v najboljšem hotelu stal najem dveh sob.³⁴

Borojevićevi prihranki so se krčili in postajal je vse bolj zaskrbljen.³⁵ V začetku novembra 1919 je tako

Kvaterniku potožil, da je ostal brez bonov za hrano, ki jih je do tedaj dobival iz Celovca. Prav tako ni imel drv za kurjavo, zato je Kvaternika prosil, naj posreduje za njihovo nabavo pri Maistru in Brejcu. Ob njuni omembi bi bilo zanimivo vedeti, kako se je Borojević opredeljeval do bližajočega se plebiscita za Koroško. Iz enega od pisem Kvaterniku je razvidno, da je bila njegova drža zadržano nevtralna. Tako je hrvaškemu prijatelju svetoval, naj ne vstopa v plebiscitno komisijo: »S tem se boste znašli v težkem položaju, in nihče se vam ne bo zahvalil, ne Nemci ne južni Slovani. Zamerili pa se boste tudi predstavnikom Antante.«³⁶

Takšno stališče je razumljivo, če vemo, da je bilo Borojevićevo bivališče na Koroškem, drugam pa se ni mogel preseliti. Kljub temu pa njegova zadržanost ni primerljiva s stališči drugega visokega častnika avstro-ogrske armade, ki je takrat živel na Koroškem, generala Karla Scottija.³⁷ Ta je sicer sodeloval v bitkah pri Kobaridu in na Piavi, kmalu po vojni pa je bil upokojen. V intervjuju za enega od tržaških časopisov je sredi decembra 1919 izjavil, »da se ne bi nikoli mogle najti bolj nepravilne meje med Jugoslavijo in Nemško Avstrijo kot današnje«. Povedal je, da »vindišarski« jezik nima nič skupnega s klasičnimi slovanskimi. Po njegovem pa naj bi bilo celotno koroško prebivalstvo »odločno zato, da pripade samo oni državi, ki ji bo pripadal Celovec«. Pritoževal se je tudi nad projugoslovansko propagando, ki naj bi jo na Koroškem izvajali slovenski, češki in celo nemški duhovniki.³⁸

V začetku decembra 1919 se je Rybář iz Pariza oglašil z novico, da bo Borojevićeva študija kmalu izšla v angleščini in da bo poskusil najti način, da bi bila objavljena tudi v francoskem jeziku. V Londonu so bili po Rybářovih informacijah pripravljene financirati tudi tisk obširnejše knjige o bitkah na Soči, če bi jo bil Borojević pripravljen napisati. V tem primeru bi bila jugoslovanska delegacija v Parizu pripravljena Borojevićev tekst prevesti v angleščino in ga poslati v Veliko Britanijo.³⁹

Toda Borojevićeva študija takrat ni bila objavljena, ampak je izšla šele skoraj štiri leta kasneje, ko jo je pod psevdonimom »Adriaticus« objavil Rybář. Ta je v uvodniku 24. maja 1923 zapisal, da »Borojevićev spis svojčas iz razlogov, ki jih ne kaže tu razpravljati, ni bil objavljen«. Očitno je bila njegova objava prepre-

²⁹ *Sejni zapisniki Deželne vlade za Slovenijo*, II, str. 377.

³⁰ Pojić in Marjanović, Pisma, str. 142–143.

³¹ Brejc, *Od prevrata do ustave*, str. 27.

³² Pojić in Marjanović, Pisma, str. 129.

³³ OAA, pismo direktorja Zgodovinskega arhiva Celje Boruta Batagelja avtorju, 31. 1. 2019.

³⁴ Pojić in Marjanović, Pisma, str. 130 in 138–139.

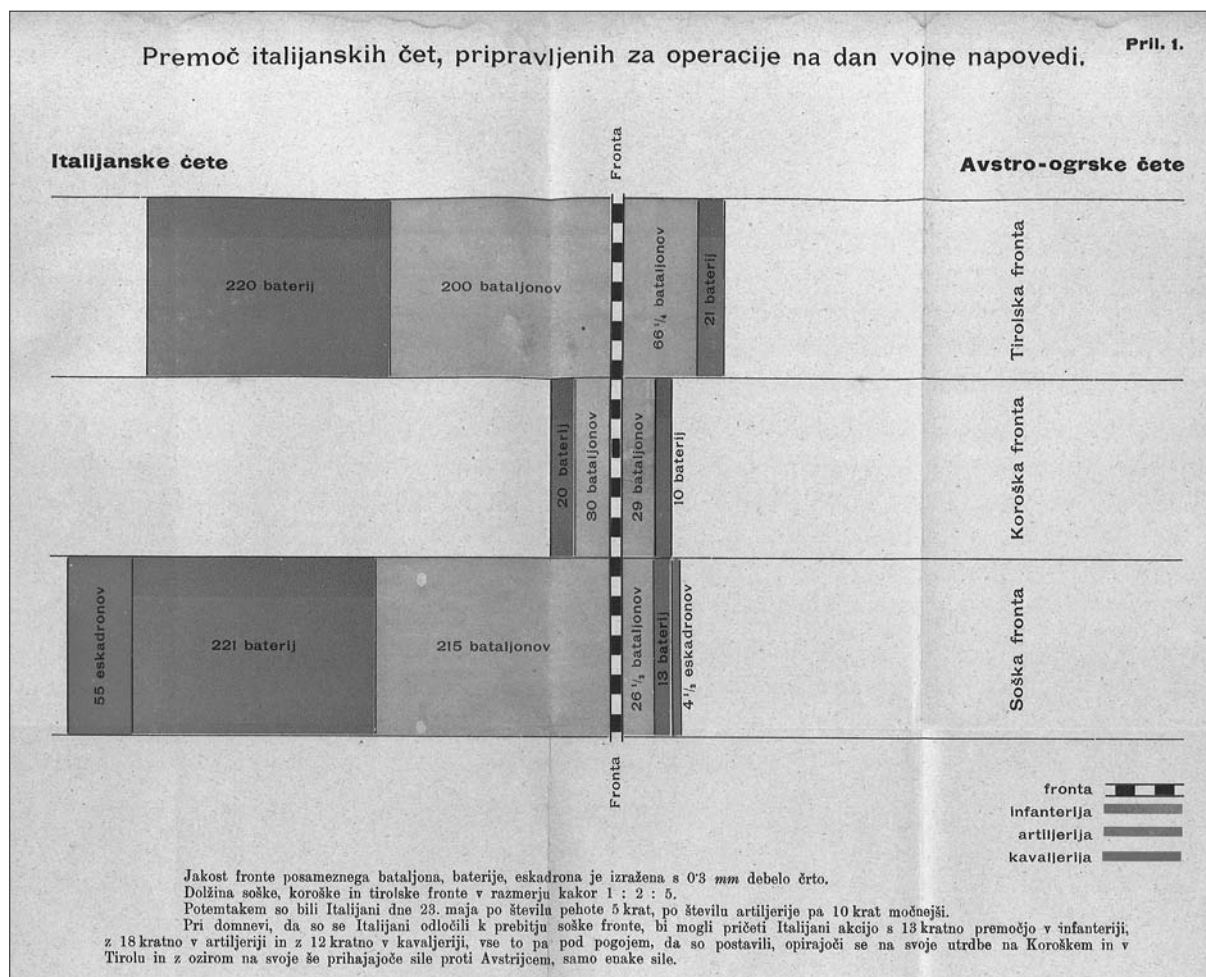
³⁵ Nečak in Repe, *O feldmaršalu*, str. 38–39.

³⁶ Pojić in Marjanović, Pisma, str. 137 in 141–142.

³⁷ Koroška je bila po vojni očitno zanimivo pribežališče za častnike stare monarhije. Podobno kot Borojević se je z Dunaja zaradi previsokih življenjskih stroškov na Koroško preselil tudi nekdanji šef generalštaba Blaž Žemva (Blasius Schemua), ki je bil slovenskih korenin. V Celovcu je živel skupaj s sestro, preživel pa se je s prodajanjem knjig iz svoje bogate knjižnice, ki je obsegala okrog 10.000 zvezkov. Rozman, *Generala*, str. 211.

³⁸ Bivši general za avstrijsko Koroško. *Slovenski narod*, 13. 12. 1919, št. 242, str. 2.

³⁹ ARS, AS 1164, š. 1346, Vodopivčevo pismo Kvaterniku, 13. 12. 1919.

Prikaz razmerja sil med avstro-ogrsko in italijansko armado v Boroevičevi študiji o vojni proti Italiji.

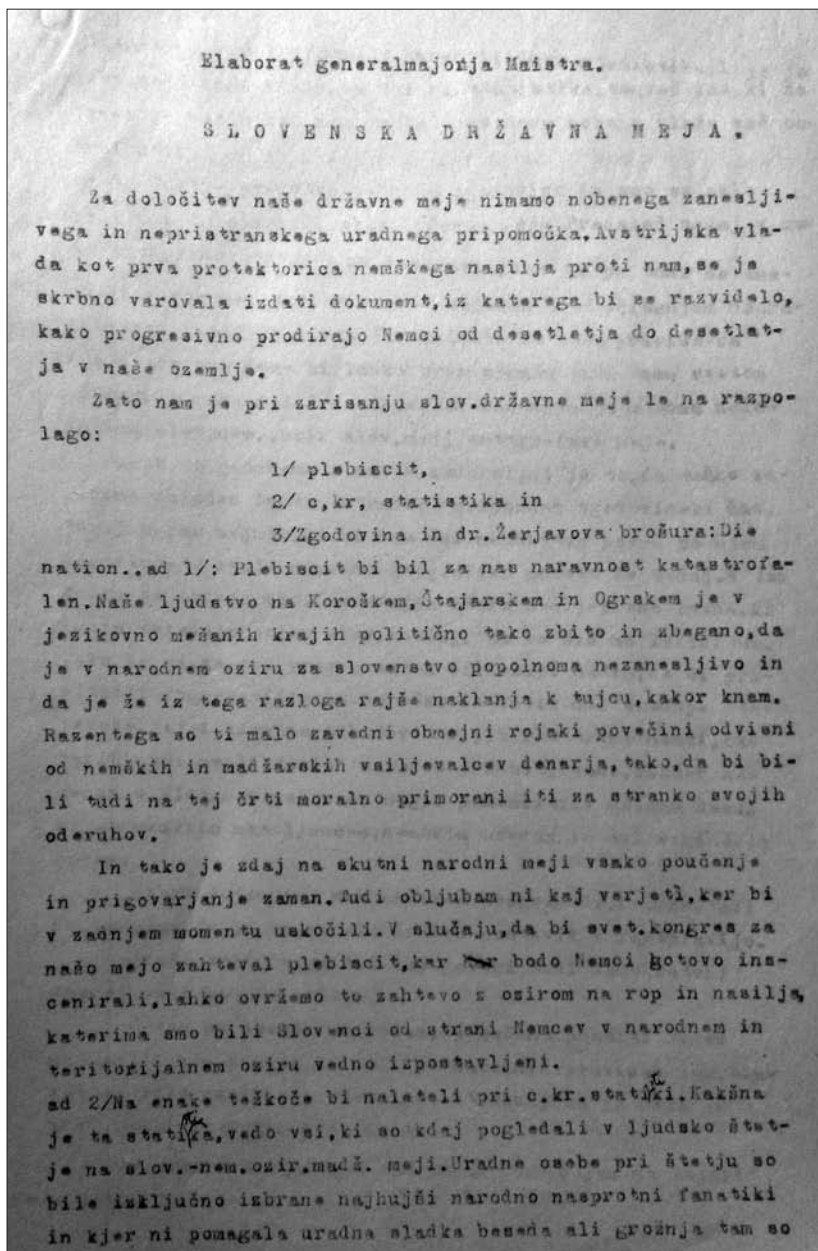
čena iz političnih razlogov, pri čemer je Rybář izrazil nerazumevanje za takšno ravnanje: »Ta mož je bil sicer v avstrijski službi, ali po rojstvu in mišljenju Srb, ki ni nikdar zatajil svoje narodnosti, kar je najbolje dokazal s tem, da se ni hotel boriti na srbski fronti.« Rybář ni pozabil poudariti Boroevičevih zaslug za obrambo na fronti proti Italiji: »Zlasti Slovenci imajo edino le njemu zahvaliti, da niso italijanske čete v vojni zasedle lepe naše slovenske kraje; da ni naše ljudstvo, izvzemši del Goriške, izkusilo grozote sovražne zasedbe.« Po Rybářovem mnenju pa je Boroevičeva obramba vsaj deloma vplivala tudi na dogajanja na pariški mirovni konferenci in »prav gotovo bi tudi meje izgledale precej drugače, če bi se bili Italijani mogli sklicevati na pravico zavojevanja«. V tem smislu je bil nedvomno najbolj poveden naslednji Boroevičev sklep: »Italija more svoje zahteve na mirovnem kongresu utemeljevati z vsemogočimi argumenti, samo ne s svetostjo dogovorov in z uspehom orožja.«⁴⁰

Tega so se v Parizu zavedale tudi velesile, ki so leta 1915 z Italijo podpisale *Londonski pakt*, a ga z izjemo ameriškega predsednika Thomasa Woodrowa Wilsona niso postavljale pod vprašaj. Realnost diplomatskih dogovorov je bila drugačna od visokoletečih načel, kar so Italijani še najbolje vedeli.

Maistrova slovenska državna meja

Med avtorji besedil, ki so nastala v času diplomatskega boja za meje, ne gre pozabiti na Rudolfa Maistra, ki je s svojim ravnanjem od vseh nekdanjih častnikov habsburške monarhije v največji meri vplival na boj za meje nove države. Že znamenita Maistrova novembrska vojaška akcija v Mariboru je bila nedvomno dobra spodbuda za jugoslovanske pogajalce v Parizu. Fran Erjavec je v standardni razpravi o mirovni konferenci zapisal naslednjo ugotovitev: »Še najlažja je bila pa naša borba za meje na Štajerskem. Tam niso čakali na nesposobno Ljubljano, temveč sta takoj ob razsulu Avstrije vzela iniciativo v roke mariborski Narodni svet pod predsedstvom prof. dr. [Karla] Verstovška in tedanji major R[udolf] Mai-

⁴⁰ Adriaticus [Rybář], *O vojni*, str. 4–5 in 14.

Prva stran tipkopisa elaborata Rudolfa Maistra o slovenski državni meji iz leta 1919 (ARS, AS 1164).

ster, eden izmed silno redkih narodno zavednih aktivnih oficirjev.⁴¹ Maister je bil ob koncu lanskega leta v središču pozornosti širše slovenske javnosti. Ob poudarjanju njegove odločilne vloge v Mariboru novembra 1918, ki je bila v spominskem letu ponovno predmet številnih razprav, pa se nihče ni podrobneje lotil vprašanja, kako je v času pariške mirovne konference ocenjeval slovenske možnosti v diplomatskem boju za meje.

V zvezi z Maistrovo kariero v armadi stare monarhije pred njenim razpadom se pogosto pozablja na zgodovinsko okoliščino, ki jo je v spominih opisal

⁴¹ Erjavec, *Slovenci*, str. 18.

podpolkovnik Franc Cvirn, eden njegovih najtesnejših sodelavcev v prevratni dobi. Marca 1917 je bil namreč Maister premeščen iz Maribora v Gradec. Menda naj bi temu botrovala njegova poudarjena narodna drža, saj je v Mariboru redno zahajal v Narodni dom in se družil s slovenskimi politiki. Poveljnik armadnega poveljstva v Gradcu general Martiny je osebno zahteval, da je treba Maistru prepričati vrnitev v Maribor, in se zavzel za njegovo premestitev v Ljubljano, Trst ali Dalmacijo. Maister se je v stiski obrnil na Antona Korošca, ki je ugotovil, da lahko zaplet razreši zgolj osebno posredovanje cesarja Karla. Karel je Korošca, ki je takrat vodil južnoslovenske poslance v dunajskem parlamentu, takoj sprejel in

zahteval, naj mu prinesejo Maistrove akte. Po njihovem pregledu je še isti dan ukazal, da se Maistra premesti v Maribor, kjer je tudi pričakal prevrat. Zadnji habsburški cesar je tako posredno vplival na razvoj dogodkov v prevratnem Mariboru.⁴²

Po pričevanju Maistrovega sina Boruta se je Maister že ob koncu poletja 1918 sestajal s Koroščem, pri čemer sta razpravljala tudi o tem, kako zavarovati slovenske narodne meje. Pogovarjala ste se v sobi, v kateri je imel Maister velik zemljevid, sestavljen iz vojaških kart bodočega jugoslovanskega ozemlja: »Na tej karti sta zarisovala narodnostne meje ter določala razne druge osnove za združitev vseh Jugoslovancev.« Omenjeni zemljevid so pri Maistrovih hranili vse do okupacije, ko se je pri begu izgubil.⁴³ Obstoj tega zemljevida potrjujejo tudi Cvirnovi spomini. Cvirn je Maistra obiskal na domu avgusta 1918. Maister mu je menda takrat zaupno dejal: »Vedi, da je danes situacija takšna, da bo najpozneje v treh mesecih Avstrijo hudič vzel.« Cvirn, ki je sicer iz položaja na fronti sklepal, da habsburška monarhija res slabo stoji, je nejeverno vprašal: »Kaj pa potem?« Nato je Maister iz predala pisalne mize potegnil velik zemljevid, sestavljen iz avstrijskih generalk (1: 200.000), in pojasnil: »Glej, tukaj imaš ti svojo bodočo domovino. Tu bodo naši hrabri Srbi, Bulgari, Črnogorci, Hrvatje in Slovenci, vsi naši jugoslovanski bratje pod eno streho, ali ne bo to divno?«⁴⁴

V ostalini Janka Mačkovška, ki je kot kartograf in statistik igral pomembno vlogo v jugoslovanski delegaciji v Parizu, se je ohranilo tudi zelo zanimivo Maistrovo besedilo o »slovenski državni meji«. Rokopis obsega 8 strani in ni datiran, je pa na ovitku zabeleženo leto 1919, na kar navaja tudi vsebina. Nastal je pred odločitvijo velesil, da se za Koroško razpiše plebiscit, kar lahko razberemo iz Maistrovega pisanja o plebiscitu v pogojniku.⁴⁵ Na podlagi ohranjenih virov ni mogoče sklepati, kako je na omenjeno Maistrovo besedilo reagiral Mačkovšek. Očitno pa je »elaborat« ocenjeval kot pomemben, saj ga je dal pretipkati.⁴⁶

Maister je s svojimi drznimi potezami vplival samozavest številnim, a je bil glede diplomatskega boja pri razmejitvi na severu zelo previden. Pri tem ga je najbolj skrbelo, da bo za sporna ozemlja razpisan referendum: »Plebiscit bi bil za nas naravnost kata-

strofalen. Naše ljudstvo na Koroškem, Štajerskem in Ogerskem je v jezikovno mešanih krajih politično tako zbito in zbegano da je v narodnem oziru za slovenstvo popolnoma nezanesljivo in da že iz tega razloga rajše naklanja k tujcu, kakor k nam.« Maister je menil, da bodo na »malo zavedne« obmejne Slovence v primeru plebiscita poskušali vplivati z denarjem in da »bi bili tudi na tej črti moralno primorani iti za stranko svojih oderuhov«. Kljub temu je upal, da se bodo Slovenci na svetovnem kongresu, kot je imenoval mirovno konferenco, vendarle izognili plebiscitu, ki ga »bodo Nemci gotovo inscenirali«. Po Maistrovem mnenju bi bilo mogoče nemško zahtevo ovreči »z ozirom na rop in nasilja, katerima smo bili Slov[enci] od strani Nemcev v narodnem in teritorialnem oziru vedno izpostavljeni«.

Prav tako po Maistrovem mnenju Slovincem niso bile v korist staroavstrijske statistike: »Uradne osebe pri štetju so bili izključno izbrani najhujši narodno nasprotni fanatiki in kjer ni pomagala uradna sladka beseda ali grožnja tam so statistiko kratkomalo naredili. Zato statistika, ki jo je skrpucala naša vlada, za nas ni statistika, temveč laž, ki za nas danes ne velja, ker nam te laži ne more nobena vlada več oktroirati.« Čeprav je bil Maister zagovornik zgodovinskih argumentov, ni želel posegati predaleč v preteklost: »Tako se mi ne zdi prav umesten dr. Krekov načrt, da bi prikllopili Jugoslaviji vso Koroško in velik del srednje Štajerske. Kajti žive na teh teritorijih res tudi Nemci, katerih ne bi mogli nikdar narodno pridobiti zase, kakor nas Nemci v Slov[enskih] goricah niso mogli ponemčiti v dolgem času, kljub nemškim naseljencem, nemškim uradom in šulfereinskim šolam. Kakor čujem ima enak obširen program dr. [Albert] Kramer. Tudi dr. [Bogumil] Vošnjak. Ta je baje celo Gradec postavil v Jugoslavijo. Proti taki določitvi mej govori tudi demokratski značaj naše države.«

Podobno kot Janez Evangelist Krek, ki je sicer umrl že pred koncem vojne, je razmišljal tudi duhovnik Lambert Ehrlich, ki je bil jugoslovanski delegaciji v Parizu dodeljen kot ekspert za koroško vprašanje. Zagovarjal je stališče, da naj bi spadala »v gospodarski okvir slovenskega ozemlja« tako Celovec kot Beljak.⁴⁷ Toda zamisel o nedeljivosti Koroške, pred katero je svaril Maister, je vendarle prihajala od Kreka. Njegov privrženec, duhovnik Janez Kalan, si je dobro zapomnil, kaj jim je govoril Krek: »Na Homcu nam je razlagal, da je Koroška nedeljiva celota. Da kdor jo bo imel, mora imeti celo.«⁴⁸ Glasovi tistih Slovencev, ki so svarili pred prevelikimi apetiti pri določanju meja na severu, so bili očitno v manjšini. Po Maistrovem mnenju bi bilo treba kot izhodišče za razmejitev sprejeti leto 1849, ko »je završalo med avstr[ijskimi] narodi približno tako, kakor danes« in je po revoluciji

⁴² PAM, Fond Rudolfa Maistra, Poročilo Antona D. Dolarja, 21. 3. 1940; Potočnik, *Zgodovinske okoliščine*, str. 56.

⁴³ ARS, AS 1193, Osebni fond Lojzeta Udeta, š. 47, spominski zapis Boruta Maistra, datirano 16. 2. 1950.

⁴⁴ ARS, AS 1193, Osebni fond Lojzeta Udeta, š. 47, Franc Cvirn, *Zgodovina prevratnih dogodkov v Mariboru leta 1918/19*, datirano 7. 3. 1950.

⁴⁵ NUK, Ostalina Janka Mačkovška, Rudolf Maister, Slovenska državna meja. Kjer ni navedeno drugače, so Maistrovi citati v članku povzeti po citiranem rokopisu.

⁴⁶ Tipkopis je v nekdanjem arhivu Inštituta za narodnostna vprašanja. ARS, AS 1164, š. 1351, Elaborat Rudolfa Maistra: Slovenska državna meja, tipkopis (4 strani).

⁴⁷ Rahten, *Pozabljeni slovenski premier*, str. 210.

⁴⁸ NŠAL, Zapuščina Janeza Kalana, Moja oporoka, tipkopis spominov.

stara Avstrija dobila ustavo, ki je narodom priznala enakopravnost.

Sicer pa je Maister pri določanju meja opredelil šest načel. Najprej je menil, da je treba »priklopiti državi kolikor mogoče važnih prometnih dobrih cest in železnic«. Nadalje bi bilo treba »pridružiti državi posebno ob meji vse večje kraje, tudi če sedaj že nimajo slov[enskega] značaja, a vendar žive iz slov[enskega] ozemlja«. V teh mestih bi bilo treba ustanoviti slovenske obrtne šole in naseljevati slovensko prebivalstvo, »da se začne nam na dobro med nar[odno] mešanim prebivalstvom izgubljeni dosedanji narodna napetost«. Maister je upal, da se tako »vsaj v času enega rodu ponemčeno ljudstvo zopet posloveni«. Njegova vojaška miselnost je udarila na plano zlasti pri naslednji ugotovitvi: »Tudi milica bo imela važno ulogo v teh obmejnih krajih, ker ji bo pripadla poleg varstvene tudi na novo kreirana služba narodno obmejne kontrole.«

Kljub tem odločnim načrtom je Maister vendarle vsaj deloma ostajal na realnih tleh, ko je menil, da bi bilo treba »pritegniti kolikor malo se da kompaktnih geografskih enot izključno tujejezičnega značaja«. Njegov cilj je očitno bila, za razliko od stare mnogonarodne monarhije, narodnostno homogena država, pri čemer jo – zanimivo – označuje kot slovensko: »Glavna stvar je namreč, da si postavimo tako slov[ensko] državo in ji določimo take meje, da si ne ustvarimo v lastni bodoči državni celoti enakih narodnih razmer, kakršne smo imeli v dosedanji Avstr[iji]. Kakorhitro priklopimo svojemu ozemlju preobširne geografske dele s pretežno tujim življem, ki bi nam vzgajal in ustvarjal po naši lastni krivdi domačo iridendo in bil kal neprestanim notranjim narodnim bojem in političnim nemirom. Tudi bi naš drugojezični mejaš z uspehom gledal svojemu tustranskemu somišljeniku v oči preko našega državnega plota.«

Na koncu besedila, ki se je ohranilo v Mačkovškovi ostalini, je Maister ugotavljal, da je treba »upoštevati strategično važnost meje«. Mogoče je sklepati, da ga gesla o miru v smislu Wilsonovih načel niso prepričala: »Kolikor časa bodo živeli različni narodi, bodo kljub mirovnim razsodiščem in zvezi narodov in kljub vsem demokratskim načelom vojne neizogibne. Tako bo tudi naš prihodnji rod gotovo še prijel za puško.« Na te čase pa se je bilo treba že takoj začeti pripravljati: »Zato moramo si zagotoviti ceste, železnice, važne vrhove, priti v posest za promet potrebnih dolin in biti izključni gospodarji pomembnejših voda in s tem prehodov preko njih.« Po Maistrovem mnenju bi bilo treba »potegniti mejo kolikor mogoče po gorskih grebenih in hrbtih, ker zadržuje taka naravna ovira prav močno obmejni promet, kar je v narodnem oziru upoštevanja vredno.«

Zanimiv pa je zlasti del, v katerem je Maister nekako samoopravičevalno pojasnil motive za svojo drzno akcijo zasedbe meje na Štajerskem: »Če sem pri /.../ zgradbi državne slov[enske] meje zasadil tu-

intam lopato globočje v nekdanjo našo od tujca preko vseh pravic anektirano posest, gre to pač nam v dobro in je tudi, mislim, popolnoma opravičeno. Ti geografski deli, ki so jih šteli Nemci že za popolno last so v narodnem oziru še tako rahli, da jih bo mogoče z logičnim in stvarnim delom kmalu pridobiti. Seveda bomo morali tamintam uporabljati sredstva, katerih smo se naučili od Nemcev in Madjarov v enakih slučajih.«

Maistrove napovedi so se uresničile v več pogledih. Za Koroško je bil jugoslovanskim delegatom v Parizu vsiljen plebiscit, ki se je res sprevrgel v narodno »katastrofo«. Za Štajersko je bil sicer referendum še tik pred podpisom *Senžermenske pogodbe* 10. septembra 1919 zaradi italijanske podpore Avstrijem povsem realna možnost, a do njega predvsem po francoski zaslugi le ni prišlo. Večina Maistrovih štajerskih osvojitvev je tako ostala na jugoslovanski strani, vključno z nemškim »trdnjavskega trikotnikom« Maribor–Celje–Ptuj, kjer so novi oblastniki pri slovenizaciji v skladu z generalovimi nasveti uspešno uporabili metode svojih nasprotnikov.

Epilog: nehvaležnost in pristranost

V ustanovni dobi nove države so se torej Boroević, Kvaternik in Maister za krajše obdobje hkrati znašli na Koroškem, ki je bilo predmet napetih pogajalskih dogajanj na pariški mirovni konferenci. Kljub prizadevanjem slovenskih politikov Boroević uradne politične rehabilitacije ni dočkal. Brejc je to obžaloval, kot je razvidno iz že citiranega spominskega zapisa, v katerem je citiral feldmaršalovo pismo: »V pismu od 7. maja 1920 mi piše, da bo že prišel čas, ko bodo tudi njegovi sovražniki morali priznati, koliko je v dolgi dobi 48 let svojega vojaškega službovanja trpel in storil za Jugoslovane; v pismu govori o 'naši mladi državi' in 'našem ljudstvu', za kojega da je vsaj toliko storil, kakor kdorkoli drugi, in da ni njegova krivda, ako ni mogel še več storiti zanj.«⁴⁹ Nekdanji slavni vojskovodja je končal neslavno: 23. maja 1920 je v celovski bolnišnici umrl za posledicami možganske kapi.⁵⁰ Še enkrat se je pokazalo, da je hvaležnost v politiki skoraj neobstoječa kategorija.

Kvaternik je bil sprejet v vojsko nove države, pri čemer je razmišljal o tem, da bi hrvaška vojska imela določeno avtonomijo. O tem predlogu so v začetku decembra 1918 menda razpravljali celo v francoskih vojaških in vladnih krogih, a na koncu ni bil deležen podpore.⁵¹ Tudi v Beogradu za njegove zamisli ni bilo navdušenja, zato se je čutil »prevaranega«. Kljub temu da je tako po politični usmeritvi kot sorodstvenih vezeh pripadal frankovski struji pravaštva (poročen je bil s hčerjo voditelja Čiste stranke prava Josipa Fran-

⁴⁹ Brejc, Med prevratom in ustavo, str. 27.

⁵⁰ Nečak in Repe, O feldmaršalu, str. 39.

⁵¹ Kovač, Francuska, str. 166.

ka), je bil sprva v prestolnici nove države kar dobro zapisan, menda zaradi zaslug pri zaščiti srbskih sirot v času avstro-ogrške okupacije Srbije. Toda na nekem banketu jugoslovanskih žensk konec leta 1918, ki je bil organiziran v čast srbske vojske, ga je Krleža javno napadel. Incident ni ostal brez posledic.⁵²

Čeprav tudi v tem članku citirana študija o mejah dokazuje, da je bil Kvaternik novi državi ob njeni ustanovitvi lojalna in celo zelo predan, so ga leta 1920 upokojili. Konec vojaške kariere v Kraljevini SHS pa je očitno povzročil tudi spremembo njegove politične usmeritve. Zlasti po razglasitvi kraljeve diktature leta 1929 je bil v stikih s frankovsko emigracijo v Avstriji in na Madžarskem. Ta je že od leta 1919 preigravala različne scenarije kot alternative jugoslovanski državi.⁵³ Po navedbah Kvaternikove biografije sta bila z njim v stiku zlasti podpolkovnik Stjepan Đuić in general Ivan Perčević, ki sta skupaj z nekdanjim deželnim šefom Bosne in Hercegovine, generalom Stjepanom Sarkotićem, v Avstriji vodila protijugoslovanske aktivnosti.⁵⁴ Te so doživele vrhunec z razmahom ustaškega gibanja, ki je med drugo svetovno vojno prevzelo oblast v Zagrebu, pomemben člen tega režima pa je bil prav Kvaternik.

Nemški vojaški predstavnik v Zagrebu Edmund Glaise von Horsteneau, ki je bil v času habsburške monarhije privrženec kroatofilskega velikoavstrijskega gibanja prestolonaslednika Franca Ferdinanda, je bil po prihodu v Paveličevo državo razočaran nad držo Kvaternika in drugih predstavnikov ustaškega režima. Ugotavljal je, da pri njih ni mogoče zaznati kontinuitete s hrvaškimi narodnimi zahtevami iz leta 1918 in da jim je stara Avstrija povsem tuja. Poleg tega, da so kritizirali nekoč slavno habsburško Vojno krajino, je Glaise von Horsteneau opazil, da so negativno nastrojeni celo do nekdanjih bojnih tovarišev, avstro-ogrskih častnikov srbskega rodu.⁵⁵

Precej bolje kot Borojević in Kvaternik se je po ustanovitvi Kraljevine SHS vsaj sprva znašel Maister. Znano je, da se je po uspešnih bojih za Štajersko posvečal predvsem Koroški. V začetku poletja 1919 je sodeloval pri ustanovitvi nove politične organizacije, Narodnega sveta za Koroško. Izvoljen je bil za njegovega predsednika, in ko je 2. avgusta 1919 postal poveljnik koroškega obmejnega poveljstva za plebiscitno cono A s sedežem v Velikovcu, je v

svojih rokah združil vojaško in politično oblast na omenjenem ozemlju. S tem je prevzel pomemben del odgovornosti v slovenskih pripravah na plebiscitno glasovanje.⁵⁶ 28. novembra 1919 je bil z regentovim ukazom v činu generala sprejet v vojsko Kraljevine SHS.⁵⁷

Konec junija 1920 je Maistra doletela čast, da je med prvim obiskom v Sloveniji spremljal regenta Aleksandra in si pridobil naziv »častni adjutant Nj. Veličanstva kralja«. ⁵⁸ Vendar zvezdni trenutki zaslužnega generala niso trajali dolgo. Koroški plebiscit 10. oktobra 1920 je jugoslovanska stran izgubila. Že naslednji mesec je sledil podpis *Rapalske pogodbe* z Italijo, Maister pa je bil 17. novembra 1921 imenovan za predsednika jugoslovanskega dela komisije za razmejitve. Toda 2. oktobra 1923 je bil upokojen, star komaj 49 let.

Čeprav je Maistra pestila bolezen, so nekateri v predčasni upokojitvi videli politično gesto srbskega armadnega vrha, ki je bil skeptičen tudi do drugih častnikov stare monarhije. Očitali so mu celo, da je v nekem beograjskem lokalu menda nekoč sedel v družbi z nekdanjimi avstro-ogrskimi častniki in se z njimi pogovarjal kar v – nemščini.⁵⁹ Da z ocenjevanjem generala, ki so ga v nekem srbskem časopisu imenovali »avstrijski intendantski oficir«, ni bilo vse v redu, kažejo tudi ugotovitve Bruna Hartmana. General Đura Dokić je namreč leta 1920 zapisal, da zgolj na podlagi Maistrovega dotedanjega vojaškega delovanja ni bilo mogoče oceniti njegove strokovne usposobljenosti za njegov čin. Podobno je menil tudi v oceni naslednje leto, a ga je kljub temu priporočal za napredovanje. Toda namestnik poveljnika IV. armadne oblasti general Petar Pešić je to odločno zavrnil.⁶⁰

Pešić je sicer med pariško mirovno konferenco vodil jugoslovansko vojno misijo.⁶¹ Zato je toliko bolj nenavadno, da je pozabil na zasluge, ki jih je imel Maister v boju za meje nove države. A nehvaležnost

⁵² Kisić-Kolanović, *Vojskovođa*, str. 16–17.

⁵³ Več o frankovski emigraciji Rahten, *Od Majniške deklaracije*, str. 208–216.

⁵⁴ Kisić-Kolanović, *Vojskovođa*, str. 23. Prim. Sarkotić, *Jugoslavien*, str. 19. Sarkotić je že ob nastanku Kraljevine SHS javno podvomil v možnost njenega obstoja, češ da se v njej za prevlado borita dve različni kulturi, zahodna in orientalska. Podvomil je tudi v njene sposobnosti, da spričo velikih pritiskov sosednjih držav sploh obstane. Pri tem je, ne da bi ju citiral, delil mnenje Kvaternika in Borojevića o veliki nevarnosti, ki novi državi preti od Italije. Ta naj bi na Jadranu vodila politiko po zgledu Beneške republike.

⁵⁵ Kazimirović, *Nemački general*, str. 106.

⁵⁶ PAM, Fond Rudolfa Maistra, oceni Rudolfa Maistra za leti 1920 in 1921, predloženi poveljstvu IV. armadne oblasti; Hartman, *Rudolf Maister*, str. 80–81.

⁵⁷ Dnevne vesti. *Slovenski narod*, 10. 12. 1919, št. 239, str. 3.

⁵⁸ PAM, Fond Rudolfa Maistra, Zapisega Rudolfa Maistra kralju Aleksandru. Maister je 17. avgusta 1921 v Ljubljani Aleksandru zaprisegel kot »počasni adjutant njegov[ovog] Vel[ičanstva] Kralja«. Besedilo »zakletve« je Maister napisal v srbsčini.

⁵⁹ Glavan, *General*, str. 56.

⁶⁰ Hartman, *Rudolf Maister*, str. 87–89. General Dokić je med drugo svetovno vojno pristal kot minister v vladi Milana Nedića, ki so jo podpirale Sile Osi.

⁶¹ Krizman, Hrabak, *Zapisi*, str. 11. Član jugoslovanske vojne misije na pariški mirovni konferenci je bil tudi kontraadmiral slovenskega rodu Alojz Šusteršič, ki je bil po rangu takoj za Pešićem. Tudi Šusteršič je bil upokojen leta 1921, in to predčasno in proti svoji volji, za nameček pa mu nova država pri dodeljevanju pokojnine ni hotela priznati kontraadmiralskega čina, ki mu ga je podelil cesar Karel. Popravo pokojnine je Šusteršič dočakal šele v neodvisni državi Hrvaški. Več o tem Rahten, Šusteršiči, str. 453–455.

in pristranost jugoslovanskih oblasti so tako – vsak na svoj način in ob svojem času – izkusili vsi trije v tem članku predstavljeni častniki stare monarhije. In še zdaleč niso bili edini.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

ARS – Arhiv Republike Slovenije
AS 1164, Inštitut za narodnostna vprašanja v Ljubljani
AS 1193, Osebni fond Lojzeta Udeta

KLA – Kärntner Landesarchiv
KLA 683, Sammlung Wutte

NŠAL – Nadškofjski arhiv Ljubljana
Zapuščina Janeza Kalana

NUK – Narodna in univerzitetna knjižnica Ljubljana
Rokopisni oddelek, Ms 1963, Ostalina Janka Mačkovška

OAA – Osebni arhiv avtorja
korespondenca z Borutom Batageljem, Bojanom Dimitrijevičem, Stjepanom Matkovičem in Stanislavom Sretenovičem

TISKANI VIRI

Sejni zapisniki Narodne vlade Slovencev, Hrvatov in Srbov v Ljubljani in deželnih vlad za Slovenijo 1918–1921, I–III (ur. Peter Ribnikar). Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 1998, 1999 in 2002.
Zapisnici sa sednica delegacije Kraljevine SHS na mirovnoj konferenciji u Parizu 1919–1920 (ur. Bogdan Krizman in Bogumil Hrabak), Beograd: Inštitut društvenih nauka, 1960.

ČASOPISI

Slovenski narod, 1919.

LITERATURA

Adriaticus [Otokar Rybář]: *O vojni proti Italiji od feldmaršala Borojevića*. Ljubljana: Samozaložba, 1923.
Andrejka, Viktor: Razvoj vojaštva in vojaški dogodki do danes. *Slovinci v desetletju 1918–1928*. Zbornik razprav iz kulturne, gospodarske in politične zgodovine (ur. Josip Mal). Ljubljana: Leonova družba, 1928, str. 269–295.
Borković, Milan: *Milan Nedić*. Zagreb: Centar za informacije i publicitet, 1985.
Brejc, Janko: Med prevratom in ustavo. *Avstrijski in*

jugoslovanski državni problem. Tri razprave Janka Brejca iz prelomnega obdobja narodne zgodovine (ur. Andrej Rahten). Ljubljana: Založba ZRC, 2012, str. 21–74.

- Erjavec, Fran: *Slovinci na mirovni konferenci l. 1919–1920*. London: Založba Slovenske Pravde, 1960.
Glavan, Mihael: General v senci. *Rudolf Maister. Sto let severne meje. Življenje in delo Rudolfa Maistra Vojanova 1874–1934*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2018, str. 56–58.
Grafenauer, Bogo: Slovenska Koroška v diplomatski igri leta 1919. *Koroški plebiscit. Razprave in članki* (ur. Janko Pleterški et al.). Ljubljana: Slovenska matica, 1970, str. 295–378.
Hartman, Bruno: *Rudolf Maister, general in pesnik*. Ljubljana: DZS, 1998.
Himmelreich, Bojan: Slovenski člani jugoslovanske delegacije na pariški mirovni konferenci 1919–1920. *Celjski zbornik 1993*. Celje, 1993, str. 163–179.
Hladnik, Janez: *Od Triglav do Andov. V službi Cerkve in naroda. Spomini*. Gorica, Rovte, Ljubljana: Goriška Mohorjeva družba, 2018.
Holjevac, Željko: Svetozar Borojević: O ratu protiv Italije. *Feldmaršal Svetozar barun Borojević od Bojne (1856.–1920.)*. Zbornik radova (ur. Marino Manin). Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2011, str. 147–151.
Kazimirović, Vasa: *Nemački general u Zagrebu*. Krajujevac, Beograd: Prizma – Centar film, 1996.
Kisić-Kolanović, Nada (ur.): *Vojskovođa i politika. Sjećanja Slavka Kvaternika*. Zagreb: Golden Marketing, 1997.
Kolar-Dimitrijević, Mira: Zašto vojskovođu Svetozara Borojevića od Bojne treba zadržati u sjećanju. *Feldmaršal Svetozar barun Borojević od Bojne (1856.–1920.)*. Zbornik radova (ur. Marino Manin). Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2011, str. 9–22.
Kovač, Miro: *Francuska i hrvatsko pitanje 1914.–1929*. Zagreb: Dom i svijet, 2005.
[Kvaternik, Slavko]: *Naše meje s stratežičnega vidika. Izpod peresa odličnega veščaka* [ur. Fran Vodopivec]. Ljubljana: Pisarna za zasedeno ozemlje, 1920.
Nečak, Dušan in Božo Repe: *O feldmaršalu Svetozarju Borojeviću de Bojni*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete v Ljubljani, 2010.
Nečak, Dušan: O vojni z Italijo (1914–1915). *Kronika 22*, 1974, 2, str. 107–111.
Pojić, Milan in Danijela Marjanić: Pisma vojskovođe Svetozara Borojevića 1912.–1920. *Feldmaršal Svetozar barun Borojević od Bojne (1856.–1920.)*. Zbornik radova (ur. Marino Manin). Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2011, str. 125–146.
Potočnik, Dragan: *Zgodovinske okoliščine delovanja generala Rudolfa Maistra na Štajerskem, Koroškem in v Prekmurju*. Ljubljana: Koščak, 2008.
Rahten, Andrej: *Med Kakanijo in Wilsonio. Poklicne*

in politične preizkušnje Hansa Schwegla alias Ivana Švegla. Celovec, Ljubljana, Dunaj: Mohorjeva založba, 2018.

Rahten, Andrej: *Od Majniške deklaracije do habsburške detronizacije. Slovenska politika v času zadnjega habsburškega vladarja Karla*. Celje: Celjska Mohorjeva družba, 2016.

Rahten, Andrej: *Pozabljeni slovenski premier. Politična biografija dr. Janka Brejca (1869–1934)*. Celovec, Ljubljana, Dunaj: Mohorjeva založba, 2002.

Rahten, Andrej: Sedaj ni čas za popuščanje: Janko Mačkovšek na pariški mirovni konferenci. *Časopis za zgodovino in narodopisje* (89) 54, 2018, str. 15–47.

Rahten, Andrej: Šusteršiči – zgodovina kranjske legitimistične rodbine. *Kronika* 58, 2010, 2, str. 443–456.

Rozman, Franc: Generala Blaž in Janez Žemva. *Pripravki za novejšo zgodovino* 57, 2017, 2, str. 206–213.

Sarkotić, Stefan: *Jugoslawien*. Wien: Ostverlag, 1919.

Svoljšak, Petra: Cigava ali komu soška fronta. Slovensko-hrvaški stiki med prvo svetovno vojno v luči obrambe slovenske zahodne meje. *Studia Historica Slovenica* 8, 2008, 2–3, str. 357–374.

S U M M A R Y

Officers of the old monarchy and borders of the new state

There is an extensive and assorted body of literature on the Paris Peace Conference of 1919–1920 as well as on the participation of Slovene representatives under the umbrella of the Yugoslav delegation.

What is less known is that the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes (the SHS-Kingdom) also garnered various kinds of support from certain officers of the former Habsburg Army in its diplomatic pursuit of negotiating its borders. In respect of those whom historical circumstances turned into supporters of the new state's diplomatic endeavours, the article brings forth the texts of three military officers: Svetozar Borojević de Bojna, Slavko Kvaternik, and Rudolf Maister. Borojević and Kvaternik already participated in the Isonzo Front, with the former concluding his military career on the disintegration of Austria-Hungary and the latter also distinguishing himself fighting for the new state in Medmurje (Cro.: Međimurje). As for Maister, he played a well-known part in the capture of Maribor and afterwards in the administration Carinthia. Thus, at some point or another, all three were in Carinthia during 1919, each contributing to the SHS-Kingdom's diplomatic efforts at the Paris Peace Conference. Borojević drew up a study on the war against Italy, Kvaternik wrote about strategic borders with Italy and German Austria, and Maister analysed the arguments concerning the Slovene northern border. Kvaternik and Borojević recognised the main threat in Italy's territorial ambitions. Unlike Maister, who, following a successful operation in Styria, concentrated on the Slovene-Austrian border in Carinthia, Borojević tried to maintain a neutral stance regarding the Carinthian issue. However, all three – each in his own way and in his own time – also experienced the Yugoslav authorities' ingratitude and bigotry. Kvaternik and Maister were forced into early retirement upon entering the new state's military, and Borojević died poor and in distress in his Carinthian asylum.